

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

Познание и трансхуманитарна р/еволюция

Съставители и редактори

Елена Борисова, Николай Генов, Рени Янкова

София, 2021

© Елена Борисова, Николай Генов, Рени Янкова, съставители, 2021
© Кремена Кацарска, художник на корицата, 2021
© Издателски център „Боян Пенев“ – Институт за литература, 2021

ISBN: 978-619-7372-34-2

За сборника е използван шрифтът **Libra Serif Modern** на Стефан Пеев,
www.localfonts.eu

Съдържание

Вместо прегovor.....13

I

История, философия и психология

РЕНИ ЯНКОВА

Трансхуманизмът: между познание и въображение21

НИКОЛАЙ ГЕНОВ

Фантоматиката: сън в съня или сън наяве? 35

ГЕОРГИ ГЕРДЖИКОВ

Смисълът на удължения живот
и ролята на хуманитаристиката 48

ВЕНЦЕСЛАВ ШОЛЦЕ

Мимезис, матезис, писменост: към една граматология на
изкуствения интелект в писането на Алън Тюринг 63

ЛЮБОСЛАВА КОСТОВА

Отвъд гените: увреждания и дородова генетична селекция..... 74

НАТАЛИЯ ХРИСТОВА

Когнитивно усилен, морално подобрени? 89

II

Теология, наука и изкуство

ЕВА КОВАЧЕВА

Физика и теология. Преодоляване на физичните закони
чрез духа. Примери от Св. писание на Стария и Новия завет

и житията на някои светци..... 105

СИЛВИЯ БОРИСОВА

Αἴσθησις в интересни времена: от „Първи контакт“
през „Осмо чувство“ до „Съвършеното сетиво“ 116

NATALIYA KRYNYTSKA

“Interlinked”: Hybridity and Demarcation of/Between Human
and Artificial in Contemporary U.S. Science Fiction 129

ВАЛЕНТИН ИВАНОВ

Астрономията в научната фантастика и фантастичното
в науката астрономия..... 142

ИЛИЯНА ЧАЛЪКОВА

Социалното тяло като убежище за човешкото 154

III

Трансхуманизъм и научна фантастика

BOGDAN TROCHA

Transhumanism and Posthumanism in the Contemporary
Prose of Science Fiction in the Perspective of Cultural Clichés
and Futurological Speculation 173

ДЕЯН АЙДАЧИЧ

Кибернетичен запис на съзнанието в романа
„Старостта на аксолотл“ на полския писател Яцек Дукай 185

НИКОЛАЙ ТОДОРОВ

Човекът и бъдещето в научнофантастичната проза
на Велимир Хлебников..... 194

ЕМИЛИЯ АЛЕКСИЕВА

Човекът и научният експеримент. Морални аспекти
в два романа на Александър Беляев 205

IV

Трансхуманизъм в българската литература

РУМЕН ШИВАЧЕВ

Тихата хуманитарна революция – Айнщайн, Фройд,
Маркс и българската литература.....219

МАРИЕТА ИВАНОВА-ГИРГИНОВА

Драмата „Откривател“ на Кирил Христов като
научнофантастична и сатирико-пародийна творба 238

РОСИЦА ЧЕРНОКОЖЕВА

Копнежът. Разказът на Любен Дилов
„Съдебно дело: Целувката“. Психоаналитични щрихи.....255

ЕЛЕНА БОРИСОВА

Бъдещето на тялото в романа „Матрикант“
на Александър Белтов261

За авторите274

Именен показалец279

Бъдещето на тялото в романа „Матрикант“ на Александър Белтов

Елена Борисова

Институт за литература – БАН

elena39789@abv.bg

Резюме: Съществуват ли технологични възможности на теория, но невъзможни за реализиране – сега и завинаги? Какво ще се случи със спомените за старите ни, износени тела, след като сме захвърлени в по-силни, поддържани с минимални усилия от наша страна? Това са въпроси, на които настоящият текст се опитва да отговори, проследявайки проблема за бъдещето на тялото в романа на Александър Белтов „Матрикант“. Същевременно статията маркира някои от важните идеи и посоки на трансхуманизма и правните казуси около собствеността на изкуствените телесни протези и др.

Ключови думи: трансхуманизъм, българска фантастика, изкуствено тяло, биоетика

THE FUTURE OF THE BODY IN ALEKSANDER BELTOV'S NOVEL "MATRIKANT"

Summary: Are there any technological possibilities known to theory that are impossible to be implemented in reality – now and forever? What will happen with the memories of our old, worn-out bodies after we are thrown into stronger ones – bodies that are maintained with minimal effort? These are questions the current paper tries to resolve by tracing the concepts of Alexander Beltov's novel "Matrikant". At the same time the paper aims to mark some important transhumanistic ideas and legal cases about the ownership of artificial prostheses and the like.

Keywords: Transhumanism, Bulgarian fiction, artificial body, bioethics

Целта на човечеството да опознае и контролира функциите на природата в търсене на биологично безсмъртие е толкова стара, колкото и самата история на човешкия род. Копнежът по преодоляване на тленната обвивка се проявява още в митовете за боговете, подхранващи своята вечност със загадъчна субстанция, наречена амброзия.

Образите на Икар и Дегал например са доказателство за желанието на нашата раса да преодолее – чрез изобретяването на „изкуствени протези“ – собствените си биологични граници, да усилва възможностите на собственото си тяло.

Идеите, породени от гносеологичните източници на митичното създаване, битуват в съвременната академична мисъл, макар и силно трансформирани, изградени вече върху научни хипотези, теории, проекти, които са в процес на реализация. Усилията на изследователите са насочени към подобряването, усъвършенстването на живота във всичките му проявления, като акцентът е поставен най-вече върху създаването на условия, необходими за задоволяване нуждите на човека от бъдещето.

1. Трансхуманизмът: движение към обновление на човешката природа

Напредъкът на био-, нано- и информационните технологии от средата на XX в. предизвиква ускоряване както на развитието на науката, така и на „темпо на живота“. Изследването на Чарлз Дарвин (1809–1882) „Произход на видовете“ (1859) е важен фактор за тласък на биологичните науки, а откритият от него еволюционен принцип за оцеляването на най-приспособените се оказва стимул, с който еволюцията през XX в. овладява и манипулира човешката еволюция по изкуствен път. Идеите за подобряване на генетичните качества насочват не само погледа на учения, но и перото на писателя, занимаващ се с научна фантастика, към възможните трансформации на човека с помощта на технологиите.

През 1872 г. британският антрополог и историк Уилям Рийд (1838–1875) излага своята визия за бъдещето на телата¹, които той смята, че принадлежат на нисшите животни. Според него умовете ни вече са ги надраснали и заради това ги гледаме с презрение. Ще дойде ден, по думите на Рийд, в който „науката ще ги преобразува със средства, които не можем да предположим и които, дори да ни бъдат обяснени, не бихме могли да понесем“ (Read 1872: 511). През 20-те години на XX в. се появява книгата на Джон Бернал (1901–1971) „Светът, плътта и дяволът“ (1929). Бернал стига до заключението, че многобройните ограничения, присъщи на човешкото тяло, могат да се преодолеят само с помощта на механически приспособления и протези, така че от първоначалното

¹ В изследването „Мъченичеството на човека“ (1872).

тяло да остане само мозъкът. Нарастващата сложност на нашето съществуване поражда необходимостта от много по-сложна сензорна и моторна организация. Решителната стъпка ще дойде, твърди Бернал, когато „разширим чуждото тяло в действителната структура на живата материя. Паралелно с това развитие се осъществява и промяна на тялото чрез намеса в химичните му реакции“ (Bernal 2017: 31). В книгата са описани и стъпките, по които учените биха могли да съхранят мозъка извън тялото.

Футуристичният заряд на подобен тип изследвания, отричането на естествения еволюционен процес и замяната му с друг тип конструкторска намеса благоприятстват появата на интелектуалното и културното движение, наречено трансхуманизъм². Концепциите на това движение са заложени и в есето на британския биолог Джон Халдейн (1892–1964) „Дедал, или науката и бъдещето“, в което авторът разглежда големите ползи от евгениката, ектогенезата и генното инженерство. Непосредствено след неговата публикация се появява статията на Бъртранг Ръсел (1872–1970) „Икар, или бъдещето на науката“, в която той разгръща скептицизма си по отношение на идеята на Халдейн, че научните открития ще поведаат човека по пътя на щастие.

Една от главните характеристики на трансхуманистичното движение се наблюдава в тенденцията то да преминава от традиционната медицинска парадигма, тази на терапията, чиято цел е да „поправя“, да лекува болестите, към по-висш модел, модела на подобряването, усилването, „увеличаването“ на естествения, а не само на социално-политическия потенциал на човешкото същество. Това движение не е свързано с еднородна и компактна теоретична област, а е по-скоро множество хетерогенни, фрагментарни линии на изследвания, свързани от идеята за преодоляването на биологичните и културните граници на човека с помощта на генното инженерство, роботиката, нанотехнологиите и изкуствения интелект, даващи на мозъка и човешкото тяло нов генетичен и технологичен капацитет, който може да промени не само хората, но и тяхната природа.

² Терминът „трансхуманизъм“ е въведен от биолога Джулиан Хъксли (брат на романиста Олгъс Хъксли) през 50-те години на XX в. в лекцията „Знание, морал и съдба“. В лекцията си Хъксли разгръща идеята за развитието на човека отвъд възможностите на собствената му природа. Терминът получава съвременния си смисъл под перото на Ферейдоун М. Есфандиари (FM-2030) през 70-те години (публикуван по-късно в книгата му „Are you a transhuman?“ през 1989 г.).

През 90-те години футуристът Макс Мор предлага манифест на движението, озаглавен „Принципи на екстропията³ 3.0“. Той посочва, че трансхуманистите разширяват хуманизма⁴, като отхвърлят идеята за човешките граници, прибягвайки до средствата на науката и технологиите, съчетани с критическа и съзидателна мисъл. Ние оспорваме, пише той, „неизбежния характер на старостта и смъртта, опитваме се постепенно да подобрим интелектуалните си и физическите си способности, както и да се развием емоционално“ (Мор 1994: б.с.). Предвиждаме и насърчаваме (по думите на Мор) развитието на все по-гъвкава, интелигентна и отзивчива технология. Ще се развием съвместно с продуктите на нашите умове, ще се интегрираме с тях и накрая технологията ще бъде интегрирана в нас; постчовешки синтез, което ще доведе до разширяване на нашите способности и свобода.

В манифеста е посочена и важната роля на науката за ускоряването на нашето преминаване от участта на човеци към тази на трансчовеци и постчовеци с безпрецедентен физически, интелектуален и психологически капацитет. Това са принципи не само на вяра, но и на действие. Човекът започва да се разбира като конструкция.

Друг главен представител на течението – Ник Бостръм – смята, че в края на трансформациите си човек трябва да има избор да се насочи към желана от него форма. Според Бостръм чрез човешкото усилие нашето бъдещо общество ще притежава мощта да представи еволюцията у човека с нови способности, водещи до дълголетие и до това, което той нарича „свърхчовек“. Това подобрение може да произтича единствено от човешката трансформация. Тази технологична трансформация ще бъде ускорена чрез генното инженерство, биологичните науки, удължаващи живота, невронно-компютърната интеграция, виртуалната реалност и др.

От появата на тези текстове до наши дни визиите за съдбата на човека се проблематизира както в множество трудове, конференции и прочее, така и от писатели, отразяващи, развиващи футуристичния импулс на научните идеи в своите произведения.

³ Терминът екстропия тук означава обратното на ентропия, на идеята за дезорганизация и упадък; чрез този термин авторът твърди, че трансхуманизмът почита на убеждението, че безкрайният прогрес, безкрайното усъвършенстване на човешкия вид е едновременно възможно и желателно.

⁴ И хуманистите, и трансхуманистите отдават първостепенно значение на разума, напредъка на ценностите, свързани с благоденствието на човека, отколкото произтичащи от някаква външна религиозна институция.

Докъде може да стигне по този път човешкото същество? Ще бъде ли възможно някой ген, както е представено например в „Прекрасният нов свят“ на О. Хъксли, да създаваме деца по поръчка? Съществуват ли технологични възможности на теория, но невъзможни за реализиране сега и завинаги? Научнофантастичните произведения, въвлечащи в своята художествена образност идеите на трансхуманизма, издигат трансхуманистичния спор в по-конструктивна, диалогична посока чрез дистанциране от реалния свят, но същевременно поддържат неговата правдоподобност. Стойността на този тип литература, ангажирана с прогностични сценарии за бъдещето, се изразява в създаването на правдоподобни отговори на все още неразбираеми или несъществуващи събития, технологии, финализирани научни проекти и т.н. Много често тези въображаеми сценарии очертават и задават по-широки социални импликации на жанра и неговото взаимодействие с по-широкообхватни социални структури.

2. Отвъд човешката природа: изкуственото тяло като проблем на българската научна фантастика

Научната фантастика реагира на промяната, чрез която бъдещето ни връхлита в лицето на научни проекти. Ускорителният тласък, генериран от футуристичния им заряд, води до обществени, личностни и психически последици и тези последици предизвикват **шок от бъдещето**⁵. С този термин бихме могли да изразим разрушителния стрес и дезориентация на човека в подобен тип произведения, подложен на голяма промяна за твърде кратко време. Усещането за нетрайност, за преходност са допълнително изразени чрез дотсега на това, което природата е създавала хилядолетия наред, с науки, благодарение на които, след тяхната конвергенция, безсмъртието ще бъде реално осъществимо.

През последните десетилетия фантастиката се е превърнала в хранилище, художествен трансформатор на повечето исторически разработени митове за техноеволюцията. Възможностите на новите технологии позволяват на научната фантастика да разкрие невижданата пластичност на човешкото тяло, като същевременно поставя под въпрос етичните намерения на науката. Кой кого поражда? Технологията нас или ние – технологията? Какво е човешка форма? Дали в крайна сметка целим да направим човешкото по-човешко, или иначе казано, по-

⁵ Терминът е създаден през 1965 г. от американския футурист Алвин Тофлър.

добро, или искаме да лишим човека от човешкото и по изкуствен начин да създадем нов вид, вида на постчовеците?

Трансформацията на тялото в удобна за бъдещето форма, копирането и трансфера на съзнанието в изкуствен приемник, очовечаването на изкуствения интелект, усилването на организма с помощта на нанотехнологиите са теми, вълнуващи и българската литература. Автори като Александър Геров⁶, Недялка Михова⁷, Любен Дилов⁸, Николай Телалов⁹ и др. проблематизират намесата в органичната природа, попаднала в полето на целенасочена интервенция. В световен мащаб подобни сценарии за взаимодействието между човека и технологиите са разгърнати от автори като Робърт Шекли¹⁰, Грег Бетър¹¹, Дон Де Лило¹² и др.

Настоящият текст ще се съсредоточи върху проекцията на някои идеи на трансхуманизма в романа на Александър Белтов „Матрикант“ (2015). Разширяването на човешкия потенциал чрез преодоляване на застаряването; подкрепата на благополучието на модифицираните форми на живот; свободата да бъдем притежатели на това, за което по един или друг начин сме платили, е средство за контрол, налаган от монополистична организация, продаваща нов живот. Темата за трансфера на съзнанието в чуждо тяло не е нова за нашата литература. В романа на Любен Дилов „Да избереш себе си“ съзнанието на героя проф. Димих е прехвърлено в механично тяло, приличащо едновременно на торпила и на акула-чук. В романа на Недялка Михова „Интра“ психиката, знанията, познавателните възможности на земния разузнавач Ан Орин са прехвърлени посредством „телеграфиране“ в тяло с особеностите на обитател от планетата Интра. И Любен Дилов, и Недялка Михова представят този процес с оглед желанието на науката да използва трансфера на съзнанието като средство за познание, но акцентът е поставен върху проблема за невъзможността на това съзнание да се адаптира към новата си форма; за устойчивостта на човешката идентичност в една напълно различна приемна среда. Подобен сценарий е разгърнат и в новелите на Александър Геров „Неспокойно съзнание“ и „4004 година“, където се

⁶ „Неспокойно съзнание“ (1966), „4004 година“ (1966).

⁷ „Интра“ (1988).

⁸ „Да избереш себе си“ (1994).

⁹ „10⁻⁹“ (2007).

¹⁰ „Корпорация „Безсмъртни““ (1959, бълг. прев. 1992) и „Обмен на разуми“ (1966, бълг. прев. 1996).

¹¹ „Кървава музика“ (1985, бълг. прев. 1997).

¹² „Нула К“ (2016, бълг. прев. 2016).

обговарят практическите ползи от научно-техническата революция за „създаване на изкуствени живи хора, а оттук и възможността да бъдат съживявани по изкуствен начин хора“ (Геров 1966: 7–8). Неспokoйното съзнание на героя от първата новела се опитва да проникне в бъдещето и да визуализира себе си като изкуствено създание: „...кои функции на мозъчната материя ще бъдат възстановени, ще могат ли да се постигат различните нюанси в преживяванията на живия човек, ще бъде ли приятен такъв живот или ще бъде адско?“ (Геров 1966: 75). Възбуденото, напрегнато състояние на човешкия мозък съпреживява резултатите от точните науки и се стреми да постигне свобода, която човешкият дух би реализирал отвъд оковите на разлагащата се плът.

Във втората новела безсмъртието е осъществено посредством трансфера на спомените на героя (във вид на грамофонни записи) в изкуствен мозък, а оттам и в механично тяло. Това, което е създадено като човек на бъдещето, е сглобен механичен конструкт, който предизвиква усещанията си с бутони и същевременно би могъл да постави край на живота си. Гръдният кош представлява кутия, която обхваща корема и се съединява с крайниците. Само вратът и главата наподобяват структурата на нормално роден жив човек. „Всичко наистина беше много смешно“, коментира съживеният поет, „приличах на восъчна кукла от мъжки пол, нещо като манекен, какъвто поставяха едно време на витрините“ (Геров 1966: 90). Сатиричният елемент в тези произведения е насочен към разголването на психиката на бъдещите хора с фанатичната им цел да се превърнат в пълноправни господари на природата.

Представената от Геров визия за тялото и характеристиките на хората от петото хилядолетие разкриват не само усещането за фрагментарност, незавършеност на Homo Sapiens, посредством сглобените сякаш набързо и без естетическа визия нови форми, но и заявките, стремежите на човечеството за едно бъдеще, в което съзнанието заслужава своето продължение в органична форма. Науката, казва героят, е един ден „ще създаде и органически хора. А аз искам да живея отново като такъв. Да се раждам, да раста, да умирам, пак да оживявам и все така по естествен начин“ (Геров 1966: 188).

Проектирането на проблема за тялото в бъдещето осигурява на научната фантастика необходимия материал за художествено осмисляне на реално съществуваща полемика между защитниците на технологичното бъдеще и привържениците на естествената еволюция. В крайните си проявления трансхуманизмът пледира за технологична възможност

на *лица без тела* – еманципиране на субекта от всякакъв конкретен носител и запазването му като чиста информация. Какво ще се случи със спомените за старите ни, износени тела, след като сме захвърлени в по-силни, поддържани с минимални усилия от наша страна? Кой притежава правата на нашето безсмъртие и каква е цената, която трябва да платим за този технологичен дар? Това са въпросите, с които се ангажира романът на Александър Белтов „Матрикант“. И още: той отразява дискусията, насочена към законовите рамки, регулиращи правата на телата на бъдещето; засяга религиозния и расовия антагонизъм; посочва съществената роля на биоетиката като авторитет, който ще картографира моралните измерения, действия и политики в науката за живота и здравните грижи, спрямо новите трансформации на телата.

Героят Антон доброволно се включва в проект, чиято високоотговорна хуманитарна дейност е свързана със закупуване правата на „матрицата на зрял човешки интелект“ с цел неговото мултиплициране в изкуствено създаден биомеханичен аналог, наречен матрикант. Условието е участниците да прекарат два месеца в института, който провежда експеримента, а най-подходящият за създаването на матричен донор би могъл и да се откаже преди самата процедура. Целият този театрален сюжет се разгръща, за да бъде тестван новият продукт на компанията, а именно – Антон, внедрен в група, която трябва да познае различния. Матрикантът също няма представа за собствената си изкуствена природа. Изземането на идентичността на човек, починал малко преди този трансфер, задава моралните, етични и юридически параметри на притежанието на и собствеността върху *лице с няколко тела*. Става дума за резервните и заместените тела, като днес, по думите на Стоян Ставру, „заместванията“ са частични и функционални, но имат претенцията в бъдеще да обхванат цялото тяло (Ставру 2016: 11). По този начин екзоскелетите и имплантите, отбелязани в правото като медицински изделия, формират една специфична група от обекти, които в един момент изцяло ще преминат биологичните граници на тялото (както в случая става дума за биомеханичен човешки аналог) и ще поставят въпроси за юридическия му статут. Технологичната възможност за *лица без тела* полага идеята за безсмъртието в полето на покупко-продажбата.

За компанията, която е създавала матриканта, той е просто прототип, нейна движима собственост, по-млад двойник на вече починалия Антон: „Изкуствена черупка. Това си ти. Временен дом. Само сме ти копирали човешка мисловна матрица“ (Белтов 2015: 67). Финализирани-

ят телесен проект е, от една страна, собственост на фирмата, която предоставя десетгодишен лиценз за ползване на тяло със срок на годност, но от друга страна, той е свързан с телесния образ, който обективизира човешкото тяло. За разлика от произведенията, които споменах по-горе в текста, в романа на Белтов стресът на съзнанието на героя от свързването с новата форма не е толкова разрушителен. Матрикантът е точно копие на истинския Антон, но няколко години по-млад от възрастта, на която героят е бил убит. Можем да го определим и като негов биомеханичен клонинг, захранващ биочастта си по естествен начин – чрез приемането и преработването на храна като при нормално човешко тяло – а механичната си част – посредством ултравиолетовите лъчи на Слънцето. Въпреки съвършения продукт, конструиран за да отговори на потребностите на новото време, героят се затруднява да определи своята възраст и се бори с разколебаната си идентичност: „Мисловната ми матрица се провали. Тези човешки незаличими отпечатъци“ (Белтов 2015: 68).

Идеята на Бостръом за препроектирането ни чрез модерните технологии с оглед и на новите потребности на постчовека е насочена към наличието на следните капацитети: здравен обхват, познание и емоция. Всички, взети заедно, създават една битийна рамка на съществуване, насочена към наслада от живота и редуциране на болката, която се проявява в старото ни биологично тяло. Героят на Белтов обаче изпитва несигурност, породена, от една страна, от финансовата невъзможност да заплати лиценз за собственото си тяло и неговата различност, и от друга страна, от зараждащата се расова война между по-висшата биологична форма и тази, която с времето се разлага. Сблъсъкът между съзнанието на Антон и новото му тяло се наблюдава най-ярко в разговора с неговата хазайка и в размисленията, провокирани от него.

Ужасях се от себе си. Може би в мен живееха две различни личности? Човешката – на Антон, и някаква друга – тъмна и могъща. Неговият господар, издигнал железния си юмрук, явно бе готов да го стовари върху слабия, почти крехък човешки биологичен затвор (Белтов 2015: 295).

Какво все пак промени в мен тази биологична обвивка? Нима вече бе променила съзнанието ми и следователно предопределяше действията ми? (Белтов 2015: 311).

Неограниченият потенциал на изкуствената му черупка постепенно настройва и съзнанието към потискане на онова човешко, което е адаптирано спрямо възможностите на старото тяло, и търси възраждане чрез откъсване от миналото. В края на романа обаче героят се самоунищожавя: „Най-после бях свободен“ (Белтов 2015: 316).

„Матрикант“ предлага сценарии за правовата ситуираност на тялото в бъдещето. Множеството нормативни импликации са свързани както с индивидуалната свобода при преобразуване на телата (киборгизация, усилване на тялото, трансхуманизма, стремящ се да освободи човека от биологичното тяло), така и с необходимостта от обществена им стандартизация с оглед осигуряването на социален ред. А редът се установява чрез монопол и възможност за пазаруване на тела. Хората, които могат да си го позволят, сключват нотариално заверен договор с компанията, като след десетилетия плащане на лиценз, те стават правоприменици на старото си Аз: „Започват да живеят и разполагат с имуществото си и изобщо стават отново това, което са били“ (Белтов 2015: 115). За притежанието на лицензиран чип се следи от специално обучена лицензионна полиция, а „нелегалните тела“ се връщат на компанията, която вече официално търси купувач.

Какво се случва, когато нямаме пари да се докоснем до скъпото удоволствие на новите форми? Отвличаме правоприменици и продаваме телата им на черния пазар. Необходимо е само да притежаваме транслатор, с който да пренесем матрицата на мозъчната си дейност върху матрикант.

Казусът около правата на „изкуствено създадените телесни части“ е актуален и днес, но с по-малък обхват. В своята книга „Пазаруване на тела: превръщане на телесните части в печалба“ Дона Дикенсън проследява съвременната търговия с човешка тъкан, част от която авторката нарича „пазаруване на тела“. Превръщането на тялото в стока отнема усещането за святост при процеса на раждане и отклонява страха от смъртта заради новите възможности за генетично и физическо усилване. Покупко-продажбата е представена от Белтов спрямо услугата, която се предлага: безсмъртни, контролирано от документи и висока цена. В съвременната медицинска практика могат да се проследят истории, свързани с изрязаните от нечие тяло тъкани и борбата между пациента и лекаря за правата върху тази тъкан¹³. Само го споменавам,

¹³ Случаят с Джон Мур е показателен за правата върху тъканите. Подробна информация за съдебния процес: „Пазаруване на тела: превръщане на телесните части в печалба“ (2011) на Д. Дикенсън.

за да въведа и въпроса за правата върху тялото на Антон. Героят няма нито роднини, нито наследници. Убит е в престрелка между две улични банди. Той не е дал съгласието си за използване на *материала от неговия мозък* за медицински цели, но е „възкресен“ в ново тяло. Копирането на съзнанието от мъртвец би могло да се възприеме и като отстраняване на все още функциониращия мозък от тѣкан (става дума за тялото), защото е бил „заразен“ от болестта – т.е. смъртта. След отделянето на съзнанието от тялото то вече не принадлежи законово на предишния собственик (защото не е жив), но носи потенциал и „биостойност“, за да загвижи механизмите на една по-съвършена телесна обвивка.

Романът на Александър Белтов „Матрикант“ извежда темата за бъдещето на тялото и неговия потенциал в настоящето през съгбата на един постчовек, какъвто е Антон. Съвременното човешко същество според трансхуманистите е на еднaкво разстояние както от примата, така и от постчовека. Той е отделен от приматите, от съзнанието, а от постчовека – с органиката. Посредством живота на героя авторът осмисля мястото на човека в един бъдещ свят на модифицирани животи с помощта на технически разширения, на подсилена органика.

В рамките на трансхуманизма първите проекти за модифициране на човешки същества с помощта на технически разширения достигната етапа на практическо изпълнение. Какво ще се прехвърли на друг носител? Съзнанието? Личността? Как човек може да съществува извън рамките на познатата му биологична обвивка? Това са проблеми, с които науката предстои да се справи при осъществяване на проекта за **тялото на бъдещето**. Проблематизирането на човешкото се осъществява чрез възможности, вписани в неговите модификации посредством техноеволюцията. Именно подобрието е ключова идея за трансхуманизма, а основните посоки са свързани с науката и технологията във всичките възможни рамки – от регенеративната медицина до нанотехнологиите, радикалното утължаване на живота и гр.

Литературната критичка Катрин Хейлс (1999) вярва, че „да станеш постчовек, е много повече от това, да имплантираш протези в нашето биологично тяло“. Тя постулира, че постчовекът съдържа няколко важни предположения, както следва: първо, привилегирова „информационния модел пред материалната инстанция, така че възплъщението на биологичния субстрат се разглежда по-скоро като инцидент в историята, отколкото като неизбежност на живота; второ, разглеждане на тялото като оригинална протеза, която всички ние се учим да манипулира-

ме, така че разширяването или замяната на тялото с други протези се превръща в продължение на процес, започнал, преди да се родим“ (Hayles 1999: 3). Най-важното според Хейлс е, че чрез тези други средства пост-човешкият поглед конфигурира човешкото съществуване, така че то да може безпроблемно да се артикулира с интелигентните машини.

Нарастващата тенденция на съвременните културни артефакти размива границите между факт и измислица, които все повече се преливат, повлияни от напредъка на новите технологии и футуристичните проекти, използващи реалния свят като градивен материал за въображаеми, но все пак възможни реализации на човешкото тяло. Художествената литература, осмисляща визиите на трансхуманизма за хибридността между човека и технологиите, разкрива потенциала на подобно сливане в един свят, в който споменатата хибридност съвпада с нарастващото си значение в теоретичните, социологическите и научните дискурси, особено тези, които са ангажирани с премоделване на естествените еволюционни процеси.

Реалността, социологическата и историческата рефлексия са силно ангажирани с четенето и интерпретирането на художествени произведения, служещи като алегории на настоящите ситуации. Визуализирането на бъдещето от страна на научната фантастика е фантастичен проект – дори и тази прогноза да се изчислява според всички правила на науката и да се изпълнява с абсолютна точност. Ако прогностичните произведения изгубят своя фантастичен пласт, това означава, че те не могат да се смятат за фантастични. Именно нереалното бъдеще прави съвместното съществуване на алтернативни прогнози поносимо. Представянето на хоризонтите на възможното позволява на научната фантастика да зададе посока на ролята на науката и технологиите в определянето на човешката културна стойност. Тук не става въпрос за действително историческо възпроизвеждане, а за позиционирането на възможни научни открития в бъдещето, много от които не са реализирани. Това е литература, превърнала се в дискурс, който пряко ангажира съвременния език и култура с етичните и морални последици от научните теории и проекти, опитвайки се да освети последиците с художествена визуализация на въпроса „Какво ще се случи, ако...“

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Белтов 2015:** Белтов, А. Матрикант. – София: Gaiana, 2015.
- Геров 1966:** Геров, А. Фантастични новели. – София: Народна младеж, 1966.
- Дилов 2016:** Дилов, Л. Тежестта на скафандъра; Да избереш себе си. – София: Ентусиаст, 2016.
- Дикенсън 2011:** Дикенсън, Д. Пазаруване на тела: превръщане на телесните части в печалба. – София: Алтера, 2011.
- Михова 1989:** Михова, Н. Интра. – София: Народна младеж, 1989.
- Ставру 2016:** Ставру, С. Човешкото тяло между въплътеността и конвенцията. – София: Сиела, 2016.
- Тофлър 1992:** Тофлър, А. Шок от бъдещето. – София: Народна култура, 1992.
- Bernal 2017:** Bernal, J. D. The World, the Flesh and the Devil. An Enquiry into the Future of Three Enemies of the Rational Soul. – London: Verso, 2017.
- Bostrom 2015:** Bostrom, N. In defense of posthuman dignity. // *Bioethics*, Vol. 19, Number 3, 2005, pp. 203–214.
- Hayles 2015:** Hayles K. *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. – Chicago: The University of Chicago, 1999.
- Haldane 1923:** Haldane, J. Dedalus, or, Science and the Future. [онлайн], [прегледан 14.10.2020]. <https://www.marxists.org/archive/haldane/works/1920s/daedalus.htm>
- More 1998:** More, M. The Extropian Principles [онлайн], [прегледан 14.10.2020]. https://mrob.com/pub/religion/extro_prin.html
- Read 1972:** Read, W. *The Martyrdom of Man* [онлайн]. *New York: The Truth Seeker Company, 1972*. [прегледан 14.10.2020]. <https://library.um.edu.mo/ebooks/b33395408.pdf>
- Russell 1924:** Russell, B. Icarus or The Future of Science [онлайн], [прегледан 14.10.2020]. <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/en/russell2.htm>

ПОЗНАНИЕ И ТРАНСХУМАНИТАРНА РЕВОЛЮЦИЯ

българска, първо издание

Съставители и редактори: Елена Борисова, Николай Генов, Рени Янкова

Стилистичен редактор и коректор: Емилия Алексиева

Художник на корицата: Кремена Кацарска

Предпечат: Георги Иванов

Формат 70×100/16

Печатни коли 18

Тираж 120

Институт за литература – БАН

Издателски център „Боян Пенев“

e-mail: director@ilit.bas.bg

<http://www.ilit.bas.bg>

www.ilitizda.com

Печат Дайрект Сървисиз ООД